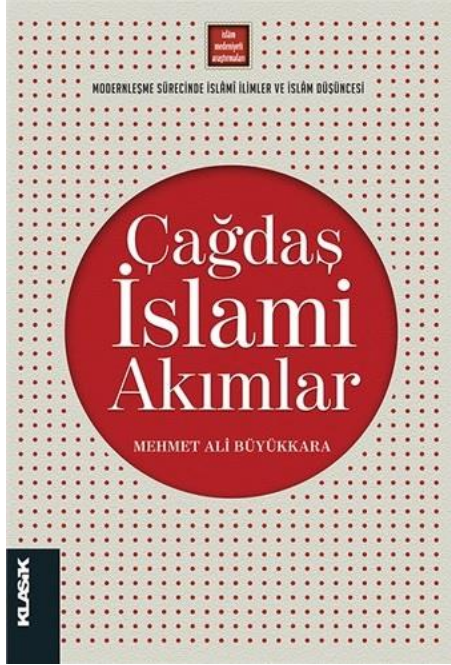

ÇAĞDAŞ İSLAMİ AKIMLAR

Mehmet Ali BÜYÜKKARA,
Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 360 s.

Talip TUĞRUL*

İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalının iki alt bilim dalı bulunuyor. Bunlardan birincisi Klasik İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, ikincisi ise Çağdaş İslami Akımları Bilim Dalıdır.¹ Ülkemizde İslam Mezhepleri Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacıların çalışmaları, hem spesifik konularda hem de ders kitapları olarak hazırlanan çalışmalarda birinci alanda yoğunlaşmaktadır. Çağdaş İslami Akımlar alanı ise geçmişinin yeni sayılabilecek bir tarihe

gitmesi ve birinci alanın daha önemli görülmesi vb. sebeplerden dolayı hak ettiği ilgiyi görememiştir.

* Öğr. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
t.tugrul@alparslan.edu.tr

¹ İlahiyat alınan dair son dönemlerdeki düzenleme gayretleriyle birlikte bir müphemlik oluşsa da yaygın olan ayırım bu şekildedir.

Çağdaş İslami Akımlara dair, efradını cami' ağıyarına mani olmayan, telif ve tercüme cinsinden bazı eserler ve TDV İslâm Ansiklopedisi'nin maddeleri başta olmak üzere bazı ansiklopedi maddeleri de yayımlanmıştır. Çağdaş İslami Akımlara dair çalışmalarıyla tanınan Mehmet Ali Büyükkara'nın, alanla ilgili yayın boşluğunun doldurulmasına bir katkı sağlama gayesiyle (s. 8), bir ders kitabı olarak hazırlanmış "Çağdaş İslâmî Akımlar" isimli eseri 2015 yılı Ekim ayı itibarıyla yayımlandı. Fazlaca ilgiyle karşılanan eserin ikinci baskısı, hemen akabinde Şubat 2016'da yayımlandı.

Son dönemlerde İslam dünyasında "mezhep" olgusunun ve "İslami akımların" bir nesneye dönüştürülmesiyle birlikte, artan ihtiyaca rağmen "Çağdaş İslam Akımlar" disiplininin kapsayıcı bir ders kitabına sahip olmayışına işaret eden Büyükkara (s. 8), bu kitabı yazarak İslam Mezhepleri Tarihi disiplinine bir katkı sağlamış bulunmaktadır.

Büyükkara, eserini İslam Mezhepleri Tarihi metodolojisine uygun olarak, Çağdaş İslâmî Akımların ortaya çıkışlarını "fikirlerle hadiselerin irtibatı" metodunu² kullanarak, akımların zihniyet çözümlerini³ yaparak betimleyici üslup ve tarafsız bir gözle hazırlanmıştır. Örneğin, İhya Hareketlerinin hazırlayıcı nedenlerinin izah edildiği bölümde (s. 22), muasır sefililiğinin iç farklılaşmalarının izahında (s. 65-76, 81) ve benzeri birçok yerde "fikirlerle hadiselerin irtibatı" metodunu uygulamıştır. Ayrıca yazarın, Çağdaş İslâmî Akımların oluşumlarını izah ederken; dini, sosyal, siyasi, kültürel sebepler ve dış etkiler sıralamasıyla mezheplerin oluşum sebepleri olarak kabul edilen⁴ sebepleri titizlikle ortaya koyduğu görülmektedir. Taliban'ın oluşum sebepleri tahlil edilirken, ABD'nin denge politikaları çerçe-

² Fikirlerle hadiselerin irtibatı metodu, için bkz.: Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîh Hareketleri ve Günümüz Şîliği*, s. 1.

³ İslam Mezhepleri Tarihi yazıcılığında, Zihniyet Çözümleyici yaklaşım için bkz.: Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlerleri*, s. 399-402; *İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu*, İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes'alesi 1, s. 420-431.

⁴ Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 97-122.

vesinde geliştirdiği tercihlerin ifade edilmesi; bir ekolün oluşumundaki siyasi etkiye güzel bir örnektir (s. 91).

Çağdaş İslami Akımlar kitabı, günümüz İslami hareketlerinin düşünsel zeminini oluşturan ihtiyacılığın doğuşunu konu edinen bir giriş, gelenekçilik, ıslahatçılık, modernizm başlıklı üç ana bölüm ve son olarak Türkiye'deki radikal dini ekolleri inceleyen ve dini cemaatleşmelerin "muhtemel" olumsuz sonuçlarına dikkat çeken iki makalenin yer aldığı bir ek bölümden meydana geliyor.

Çağdaş İslami Akımların tasnifinin zorluğundan bahseden yazar, yaptığı ayrımın gerekçelerini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: "*Di-nin ana kaynaklarına bakışlar; dini geleneğe dönük tavırlar; din-siyaset ilişkilerindeki görüş ve tutumlar; İslâm âleminin bugünkü ana sorunları hakkındaki tespitler ve önerilen çözümler; teşkilat karakterleri; liderlik tipolojileri; hitap ettikleri kesimlerin niteliği; odaklandıkları faaliyet biçimleri; üretim çeşitleri; Batı'ya tavır alış şekilleri.*" (s. 9, 2. baskı).

Yazar, İslam Dünyasında İhya Hareketleri başlığı altında "tecdid" ve reform kavramlarını karşılaştırmış, dinin aslına rücu ederek bir yenilenmeyi ifade eden "tecdid" in, dinin bizzat aslı üzerindeki bir operasyonel değişikliği çağrıştıran "reform" kelimesine tercih edilmesine vurgu yapmıştır (s. 9). Yenilenme için kullanılan "reform" kavramının yerine "tecdid" kavramının tercih edilmesi dahi, Müslümanların kendi geleneklerine bakış açısına işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Giriş bölümünde 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan süreç sonrası da bu travmadan çıkış yolu arayan ihtiyacıların temel meseleleri yazar tarafında, ilk kaynaklara dönüş, terakki için içti-hat, Batı'dan faydalanma, tasavvufa, eğitimde reform, İslam birliği, şuraya dayalı yönetim şeklinde sıralanmış (s. 23-26), akabinde İhyacıların/İslamcılarının Müşterek ve Farklı Yönleri, bir başlık halinde sunulmuştur (s. 26-28). Sonrasında ise İhyacı/İslamcı düşüncenin mimarlarından ya da öncülerinden görülen Seyyid Ahmed Han (ö. 1898), İslamcılığın ilk ve asıl kuramcısı olarak takdim edilen Cemaleddin Efgâni (ö. 1897), tabandan tavana doğru bir toplumsal inşayı öngören ıslah hareketlerinin model aldığı bir öncü olan Muhammed

Abduh (ö. 1905) ve düşüncede, anti-modernist, eğitimde usûl-ü kadîm taraftarı, gelenekçi İslamcılığın kurucu ismi Mustafa Sabri Efendi (ö. 1954) gibi bazı isimlerin özet tanıtımı yapılmıştır (s. 29-35). Giriş bölümü, Türk İslamcılarının kısa serüveninin anlatıldığı, Osmanlı İslamcılığı ve Sonrası, başlığıyla bitirilmiştir (s. 37-38).

Bir ders kitabı formatında hazırlanan eserin her bir bölümden sonra, anlatılan mevzuların kavranmasını test etmeye yönelik “Temel Sorular” ve araştırmacılara ilgili konuların kaynaklarını sıralayan “İleri Okumlar İçin Öneriler” bölümü eklenmiştir (s. 40-41, 127-128, 200-201, 247-248).

Çağdaş İslami Akımları, gelenekçilik, ıslahatçılık, modernizm şeklinde üç ana bölüme ayıran yazar, her biri için “*Özgün Karakteri ve Önemli Özellikleri*” başlığı açmış ve ilgili akımın temel karakterlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yön kitabın özgün yönlerinden biridir.

Gelenekçiliğin Özgün Karakteri ve Önemli Özellikleri ile başlayan birinci bölümde yazar, Gelenekçiliğin kendine has karakterlerini sıraladıktan sonra tarihi süreçte farklılaşan üç ana dinî geleneği işlemiştir. Bunlar selefiyye gelenekçiliği, medrese gelenekçiliği ve tarikat gelenekçiliğidir (s. 47-126). Gelenekçi bakış açısının hâkim karakteri olan geçmiş kutsama, ilgili akımları “batı” karşıtlığının merkezi haline getirmektedir. Zira Müslümanların on beş asırlık dinî ve siyasî tecrübe birikimi anlamına gelen gelenek, her bir asırda -hususen- ulema tarafından defalarca sağlaması yapılmış “doğruluğu şüphe götürmeyen bir birikimdir”. Dolayısıyla tarihsel hafıza, değer in ötesine geçmiş ve kutsallaşmıştır. Kutsallaşan bu gelenek, artık eleştirel bir gözle bakılabilecek, değişimi istenebilecek bir bütün değildir. Gelenek kritik edilemez. Beklenen teslim olmak, bireysel ve toplumsal kurtuluşa çabalamaktır. Kutsamanın odağı, gelenekçiliğin her bir renginde mensup olduğu düşünce anlayışına göre değişmektedir. Selefiyyede temel referans hadis; medresede fıkıh; tarikat gelenekçiliğinde ise tasavvuf odak noktadır. Bu durum gelenekçilikte birleşen akımların, düşünce köklerinin ayrı oluşundan dolayı, metot farklılıklarına sebep olmuş, birbirlerine rakip bazen de karşıt olmuşlardır (s. 49). Yani düşünce ile hareket tarzı ara-

sındaki kuvvetli bağ, Çağdaş İslâmî Akımların kaderini ve serüvenini belirlemiştir.

Son dönemlerde İslam dünyasında yaşanan mezhep gerilimleri, İslam Mezhepleri Tarihi disiplinini popüler bir noktaya taşıdı. Bu gerilimin bir tarafı olan “Selefiler” kökenlerinden, organik geçmişlerine; Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye ayrışmasından, aralarındaki ihtilaflara; “Küresel Cihat” söylemiyle özellikle ezilmiş Müslüman kesimleri etkileyen ve onlara yeni bir alan açan el-Kaide’den, ürküntüyle beraber şaşkınlığa neden olan Daiş’e kadar hemen her yönüyle yazar tarafından yetkin bir şekilde işlenmektedir (s. 55-103).

Büyükkara’nın Selefi-Vehhâbî akımın Türkiye’deki tesirinin, diğer ülkelere kıyasla oldukça dar bir çerçevede kalmasını, Nakşîliğin görmüş olduğu fonksiyona ve Osmanlı-Vehhâbî karşıtlığı üzerinden tazeliğini kaybetmemiş milliyetçi sâiklere ve Türkiye’deki halk müslümanlığının aşırı yorumlardan uzak karakterine bağlanması oldukça isabetlidir (s. 62-63).

Cihadî Selefilik, Vehhâbilik ile çağdaş siyasal İslamcılığın bir sentezi olarak görülmesi (s. 69) ve Seyyid Kutub’un cihat ve dârü’l-İslâm kavramları üzerine yaptığı açıklama ve yorumlar üzerinden Cihadî Selefilik katkısının saptanması (s. 166) Büyükkara’nın en çarpıcı tespitlerindedir. Yine, Radikal İslamcılık, Selefiyye kaynaklı dar metincilik ve dışlamacılıkla, radikal İslamcılığın rehber kitabı sayılan, *Yoldaki İşaretler* adlı eserin (s. 163) yazarı Seyyid Kutub’un fikirlerinin birleşimidir (s. 165), seklindeki saptaması da dikkat çekicidir.

Eserin medrese gelenekçiliği bölümünde, sırasıyla Diyobendiyye, Meclis-i Tahaffuz-i Hatm-i Nübüvvet, Sipâh-i Sahabe, Taliban Hareketi, Taliban ve Selefiler, Pakistan Talibanı, Cemaat-i Tebliğ, İslam Dünyasının Diğer Sünnî Medreseleri, Şii Medrese Geleneği ve İran İslam Cumhuriyeti başlıkları altında geleneksel İslâmî ilimler müfredatına bağlı, özellikle Türkiye dışındaki akımlar işlenmiş; kitabın tarikat gelenekçiliği kısmında ise Barelviyye ile Türkiye’de Hâlidîyye Nakşîliği’ne yer verilmiştir (s. 83-126.).

Islahatçılığa ayrılan ikinci bölümde, ıslahatçı akımın özgün karakteri ve önemli özelliklerini sıralamıştır. Bu bölümde ön plana çıkan değerlendirmeler: Islahat kavramı “orijinal hâline döndürme” yi ifade etmektedir. Bundan dolayı ıslahatçı kategorisindeki düşünürler ve akımlar sorunu tam anlamıyla geleneğinin kendisinde aramazlar. Ancak Islahatçı akımlar, geleneğe karşı muhafazakâr da değildirler. Bozulmada elbette yanlış geleneklerin de payı olsa da bozulma, Müslümanların din algısında, yaşantılarında, dini kuramlarda, eğitim müesseselerinde, devlet düzeninde, kısacası cemiyette, siyasette ve düşüncede olmuştur. Islahatçı akımlar bunları düzeltmeye, iyileştirmeye çalışır. Islahatçı akımlara göre, bunun yolu “dinin eleştirel analizi” değildir. Zira böyle bir sorgulama girişimi İslam dünyasındaki yaygın gelenekçi kitleler ile ıslahatçı akımlar arasında hâliyle bir engel oluşturacaktır. Şer odağı olan dış güçlere karşı, kültürel veya siyasi bir savaş vermek mecburiyeti bulunan Müslümanlar, gerilemeye ve çöküşe dur demek zorundadırlar (s. 133). Bu durum özellikle siyasal ıslahatçı akımlarda, enerjisi ve temsil gücü yüksek, İslami ilimler sahasında bir diplomaya veya icazete sahip olmayan birçok lidere rastlanmasının sebebidir (s. 136).

Düşünsel olarak toptan kabulün ve reddin karşısında olan Islahatçılar, İslam’a hizmet metodu itibariyle geleneksel formların dışına çıkmayı kabul ederek yola çıkan oluşumlardır. Zira modern çağda bu kadarlık bir genişlik zarurettir. Bu algı ıslahatçı akımların, şiddetli bir modernite eleştirisine rağmen modern unsurlardan istifadeyi makul görmelerinin sebebidir. Televizyon, sinema, gazete, dergi, parti, modern eğitim kurumları mevzu bahis savunusu için başvurulması gereken -kimi kesimlerce fazlaca içe sindirilememiş araçlardır. Bu itibarla ıslahatçı akımlar pragmatist yapılanmalar olarak görülmüşlerdir (s. 134).

Yazarın yapmış olduğu tasnif mucibince önce kültürel ıslahatçılık üst tanımlaması altında ülkemiz İslami akımlarından Nurculuk, akabinde ise Süleymancılık irdelenmiştir. Daha sonrada Hint alt kıtasından Nedvetü’l-Ulemâ ve Medresetü’l-İslâh hareketleri ve Endonezya Muhammediyye hareketi anlatılmıştır (s. 131-156).

Siyasal ıslahatçılığın en bariz yönünün, tavandan tabana doğru bir ıslahat tarzı olduğunu, ifade eden Büyükkara, ilgili bölümde İhvân-ı Müslimîn, Seyyid Kutub ve Radikalleşme, 1980 sonrası İhvan, Diğer Ülkelerde İhvan, Diğer Siyasal Islahatçı Hareketler, Cemaat-i İslâmî, Hizbü't-Tahrîr, Hizbullah ve Ensârullah hareketlerini ele almıştır (s. 157-199).

Yazar, üçüncü bölümde ise modernizm başlığı altında İslam modernizminin özgün karakteri ve önemli özelliklerini aktardıktan sonra İslam modernizmi ve Kur'an isimli bir başlık açmış, burada ise metinselci modernizm ile tarihselci modernizmi ele almıştır (s. 205-228). Üçüncü bölüm, İslam modernizmine yönelik eleştirel tespitleri içeren bir kısımdan sonra yazar tarafından modern bir akım olarak değerlendirilen, Gelenekselcilik akımı ile sonlandırılmıştır (s. 246).

Türkiye'deki İslami camialardan Milli Görüş Hareketi, Radikal İslamcı Gençlik, Cemalettin Kaplan'ın Cemaati, İran Bağlısı Radikalizmi, Kürtçü-İslamcı Radikalizm, Mirzabeyoğlu'nun Radikalizmi: İBDA gibi, birçoğunun anlatıldığı, "Türkiye'deki Radikal Dini-Siyasi Hareketler" isimli oldukça uzun bir makale, Ek 1 olarak eserde yer buluyor (s. 251-314).

Son olarak Büyükkara, "Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları" (s. 315-343) isimli Ek 2'de bulunan makalesinde, grup sosyolojisi ve psikolojisinin verilerinden hareketle, insanoğlunun sosyolojik ve psikolojik gerçekliğiyle dini gruplar arasındaki girift münasebetleri tahlil etmektedir. Özet olarak yazara göre, grup olmanın tabiatı, mahza bazı riskler doğurmaktadır. Sağlıklı din eğitimi ile bu riskleri en aza indirmek esas ve kaçınılmaz olandır.

Türkiye'deki İslami akımların önemli bir kısmının ek bölümde işlenmesi, bazı hareketlerin/akımların eserde yer bulamaması, bazı akımların güncel durumlarının ifade edilmemesi, eserin eksik yönleri olarak görülebilir. Son olarak bu eser, gerek doldurduğu boşluk itibariyle, gerekse alandaki yetkin bir kalemden çıkması itibariyle Çağdaş İslami Akımlar disiplini için önemli bir kazanım olarak kayda geçmeyi hak etmektedir.

